

namene v Deželi sveti = Palestini. — Švaba — zaničljivo, mišljena sta Oto IV. in Friderik II. — Zalostinka — pesem je nastala verjetno takrat, ko je Walther obiskal svoj rojstni kraj, je ena najlepših in najglobljih njegovih pesmi, ki jasno izpričuje njegov odvrta od sveta. — Sovražna pisma — Papež Gregor je septembra leta 1227 izobčil Friderika II. — Majhna pokora — ako se udeleži križarske vojne. — Moški sklep — v rokah vitezov, kot zastopnikov oborožene moči, je, da pospešijo križarsko vojno. — Blagoslovljene meče — pri povitezovanju so blagoslovili meče. — Oni vojščak — Longinus, ki je prebodel Kristusov bok in se (po neki legendi) spreobrn timer bil po pojmi krščanstva — zveličan.

GLEDALIŠČE

TAK KAKOR NIHČE

Nekaj časa že človek nekoliko strmé zasleduje okus, ki vodi repertoar našega osrednjega dramskega gledališča. Zlasti pa spremlja z neprijetno osuplostjo okus in stališča naše kritike, ki ta repertoar ocenjuje. Posebno dnevne. Pri premieri Salacroujeve igre »Tak kakor vsi« sem se nehote spomnil še dveh iger, ki smo jih zadnje čase videli na dramskem odru in ki jih s francosko družijo posebna sorodnost, čeprav so vsaka zase po svojem bistvu, po literarnih svojstvih, pa tudi po času nastanka zelo različne. To sta Borova »Kolesa teme« in Kulundžičev »Človek je dober«. Vse tri so me nekako depimirale, kakor so očitno prizadele tudi občinstvo, in sicer na prav poseben, odbijajoč in, reči moram, nesnažen način. V vseh treh je nekaj, kar nujno nastane v podobi življenja, v kateri so človeške vrednote in nevrednote obravnavane nenatančno, nepozorno, lahkomi selno ali brezbržno ali celo brezčutno. Ker pa se vse tri intenzivno ukvarjajo s tako delikatnim predmetom, kakor sta erotika in spolnost, ustvarjajo konec koncev vtis, ki bi ga mogel na kratko izraziti samo s parafrazo naslova Kulundžičeve igre: »Človek je ostuden.«

Seveda izhaja ta sentenca iz teh treh tako različnih del na različne načine. Bor hoče razkrinkavati neke pojave v naši sodobni družbi, a se loteva tega posla neokretno in s tako lahkomi selno slepoto za moralne vrednote, da mu pod rokami nastane za silo skrpana, toda odvratna slika nekega življenja, ki ga ni in ki ga ne more biti. Kulundžić si ugaja v vlogi sentimentalnega humanističnega apostola. Z mirom in slepoto mesečnika nas vodi ta teatralični entuziast ali entuziastični teatralik preko prepadov, ki ločijo na primer gestapovce od njih žrtev, preko umazanih erotičnih zablod — kam? v apoteozo materinstva in človečnosti, ki je taka, da občutiš ob nji samo gnus, saj glorificira materinstvo na pravem izrodku, do avtorja pa imaš kvečjemu pomilovanje in sram te je njegovega edinstvenega poguma. Toda obe deli je naša kritika, zlasti časopisna obravnavala skrajno resno in prizanesljivo, skoraj spoštljivo. Prav tako pa piše o Salacrouju, da je »intenzivna umetniška potencia«, mu pripisuje »umetniško moč, veličino in pomembnost, pozitivnost in naprednost, družbeno kritičnost in samokritičnost« itd. Toda kljub temu,

da je Salacrou brezprimerno spretnější, da ima oster čut za neke vrste učinkovitost, ki je zgolj odrska, prav nič pa človeška in umetniška, in kljub temu, da je bistrejši, razumsko okretnejši kakor domača dva pisca, nista zmeda in nenatančnost glede vrednot človeškega srca ter našega dejanja in nedejanja v tej zelo kočljivi snovi pri njem nič manjši. Ima pa to dejstvo pri njem drug izvor in namen, ki ju je seveda tudi treba ugotoviti in oceniti, če hočemo biti stvari umetnosti pravični.

Njegova igra je vsa posvečena spolni erotiki. Od dveh trikotnikov te vrste — ženska med dvema moškima in moški med dvema ženskama — je poglavitni prvi; drugi je samo ilustrativen. Vse osebe, ki v igri nastopajo, so kot individualnosti opredeljene samo po svojih odnosih do erotike, kar je seveda premalo. Tu je idealno ljubeča žena brez vsake druge fiziognomije; njen zvesti ali vsaj vztrajni prav tako brezosebni ljubimec; ponorela šestdesetletna babnica, ki »ljubi« pokvarjenega mladeniča, brez katerega »ne more živeti«; mlado, popolnoma razuzdano dekle, ki pregovori svojega slučajnega partnerja k poizkusu umora (umoriti skuša ponorelo starko pred začetkom igre); ta mladi partner, ki ga označujeta samo dve čustvi: sovraštvo do državnih pravdnikov in spoštljiva ljubezen do sestre — idealno ljubeče žene; dve bežni epizodi v erotični odisejadi glavnega junaka: balerina iz prologa in domača hišna, obe v protestu zoper brezdušno obravnavanje njune »ljubezni«, toda obe vendarle voljni za vse; in končno osrednji junak sam, s svojo erotično zgodbo, ki je za burko mestoma preresna, za dramo pa psihološko presamovoljna in nelogična.

Mož, ki je po Salacrouju »tak kakor vsi«, živi v zakonu z ženo, ki ga resnično ljubi, kolikor pač more ljubiti neopredeljena senca neke »idealno« ljubeče ženske. Njegov odnos do nje je svojevrsten. Ta človek je ženskar poslednje sorte. Vlači se po mornarskih beznicah, zapleta v razmerje z balerinami, se mimogrede zamota v objeme z ljubico svojega svaka, ki je pravkar odpuščena iz kaznilnice, v kateri je predvsem pogrešala moških dotikov, hkrati pa vzdržuje ta gospod dovolj brutalno razmerje še v svojem domu s hišno. Nenavadno zaposlen moški. Z ženo je kajpada nestrpen, nervozen, včasih tudi grob. Družinsko življenje mu preseda, ker ga v razpuščenosti vendarle ovira ali vsaj moti; hoče se ločiti ali samo oditi v svobodno neodgovornost. Vtem se pojavi njegov mladostni prijatelj, tisti, ki vztrajno ljubi njegovo ženo in ki je zaradi nje odšel v kolonije. Iz usmiljenja in dobrega sočutja je žena s tem človekom izmenjala nekaj pisem. Zdaj, ko je kolonijalec tu in jo spet roti za njeno naklonjenost in ko je njen zakon v krizi, se možu izpove, ker jo stvar teži in ker slutí, da bo v tem morda našla rešitev. O moževi zvestobi kajpada ne dvomi niti za trenutek. Mož je ljubosumen na poseben način: ljubosumen je, hkrati pa prizadevno išče situacije, da bi mogla žena in njen oboževalec ostati sama; da, celo v vilo na deželi ju hoče odpraviti in šele čez nekaj dni priti za njima. Tem poizkusom se žena upre. Naposled pride med obema moškima do razgovora, ki je sorazmerno odkrit in brezobziren. Prijatelj se odseli v hotel z zagovorom in očitki, da njegov nasprotnik svoje žene in njene ljubezni ni vreden. Ta pa nenadoma začuti potrebo po tem, da bi ga žena ljubila takšnega, kakršen je. Izpove se ji z jasno zavestjo in tudi z izjavo, da ga ta izpoved ne bo spremenila, temveč da bo morda čez dve uri spet stari. Ženo izpoved porazi; zapusti ga, a se prihodnje jutro vrne, da bi »pozdravila sina«. Mož, ki zdaj ve, da ženo ljubi, ki jo vso noč

čaka v domnevi, da je pobegnila k oboževalcu, jo prestreže in hoče jasnosti. Toda z izjavami o »grdi noči«, v kateri da »se je učila živeti brez njega«, ga žena pusti v negotovosti, kajti če hoče, da ostane z njim, mora sprejeti trpljenje. To je zaključek. Med vso to zgodbo pa uganjata svoj norški ples obe ženski drugega trikota: stara pošast in mlada večkoposast, ki je človeško popolni nič in ki ji je ostal en sam samcat življenjski impulz, in sicer spolnost.

Pri zgodbi tega človeka, ki je baje »tak kakor vsi«, so seveda čustvene pobude v marsičem popolnoma nejasne oziroma so popolnoma samovoljno obešene nanj. Predvsem: kakšnih čustev more biti sposoben moški, ki se tako neokusno in surovo razmetava? Stendhal ve o tej stvari marsikaj povedati v svoji knjigi »O ljubezni«. Resničnega čustva ni sposoben nobenega. Prazen je in kvečjemu živčen, kakršen res je ta soprog v prvem dejanju. Tudi Salacrou pozna ta psihofiziološki zakon, pozna ga vsaj pri svoji mladi kaznjenki, ki je v tem pogledu pokazana točno. Tak prazen moški bi se po ženinem priznanju o dopisovanju z njegovim prijateljem ali sam v sebi cinično nasmehnil ali pa bi ravnal tako, kakor ta, ko si iz nejasnega, nekoliko perversnega nagona izmišlja nevarne priložnosti za ženo in prijatelja. Ljubezen? Globlje čustvo? Kvečjemu ljubosumnost užaljene sebičnosti. Nato potreba po ženini ljubezni do takega, kakršen je. Njegova izpoved. Kaj je ta izpoved? Ali pritisk vesti ali predrzno samoljubje ali nova erotična perversnost? Toda, ko se zapleta s svakovo zločinsko ljubico, vendarle kliče ženo na pomoč. Kaj je tedaj ta izpoved? Vendarle nekakšen moralen vzgon? Ali kratko malo bedarija, kakor dejanje oceni njegov svak? In kaj je vsa ta psihika v celoti? Jasnega odgovora v igri ne vidim. Vtis imam, ne da Salacrou noče ali ne zna dati odgovora, temveč da se niti ne vprašuje po njem. Ugaja mu presenečati gledalca. Za kakšno ceno, s kolikšnim deformiranjem človeške prirode, mu ni mar.

Naposled pa se ta soprog razkrinka celo kot globok mislec, skoraj kot filozof. Nekje pripoveduje: »Ta Ljubezen je postala moja edina resničnost... Ljubim red, ker je čist. Hotel bi živeti v času, ki ga vodi čista morala, da bi bil sam jasen človek« itd. itd. Odkod temu praznemu ženskarju nenadoma vse to? Iz resničnega čustva? Ali iz čustva, ki naj bi se bilo po izgubi na novo prebudilo v njem? In navsezadnje, vsa ta filozofija o morali časa in o ljubezni kot edini resničnosti. Ali naj bosta res za sleherno našo malopridnost in nesnažnost odgovorna čas in družba? In kaj se pravi, da mu je bila ta ljubezen edina resničnost. Potem so bile vse njegove blodnje neresnične? Vsekakor udobna filozofija i odgovornost časa za nas i ta teza o edini resničnosti. In za kakšno resničnost naj bi takemu človeku sploh šlo? Toda Salacrou na zaključku drame želi od nas malodane sočutja do njega in prav malo manj kot spoštovanja ali vsaj resne pozornosti.

Če gledam realnost tega človeka v njegovih dejanjih, čustvenih vzgonih, pobudah, mislih, moram priti do zaključka, da to ni človek, temveč psihičen mozaik. To je izmišljotina, ki je skoraj nekdo, ko ravna in vrši dejanja, a je spet nekdo drugi, ko govori in se razlaga. Nikdar pa to ni človek, ki bi bil »tak kakor vsi«, marveč je tak kakor nihče, ker sploh ni resničen, ker ga ni. In da uprizori neko izmišljeno zgodbo tega izmišljenega nič, ki naj bi bila tipična, ravna Salacrou z življenjskimi in človeškimi vrednotami, kakor se mu ravno hoče. Ali točneje, kakor se mu zdi, da bo na odru bolj efektno, bolj zabavno, bolj interesantno. Interesantno za koga? Za svet, ki ga resna litera-

tura dolgočasi in utruja, za svet, ki se hoče moralno popolnoma neobvezno pikantno zabavati, a imeti pri tem vtis, da so mu servirali velike ideje. Toda spet ideje take olajševalne vrste, kakor je modrost o edini resničnosti sto in stokrat omadeževane ljubezni ali kakor je obtoževanje časa in družbe, ki da sta naposled odgovorna za tako ali drugačno našo propalost. Za zabelo na vseh teh dobrinah pa še norški ples obeh žensk ilustrativnega trikota, ki z osrednjim dogajanjem nima ne zveze ne pomena zanj.

To nikakor ni upodabljanje življenja niti kritika niti samokritika, kakor mislijo naši recenzenti, ki se tope v ideološki blaženosti, če v kakršnikoli, še tako perverzni zvezi zasledimo v nekem delu besede doba, čas in družba. Nekaj hladno pretehtanega, ciničnega in brezvestnega je v tej Salacroujevi »sliki« sodobne francoske družbe. To niti ni moderni »épatez le bourgeois« niti ne tisto, kar Gorki očita Ostrovskemu glede njegovih dram iz trgovskega življenja, ki so jih, po mnenju Gorkega, trgovci sami lahko gledali z dovolj prijetnim občutkom, češ, saj le nismo tako slabi, kakor govorijo o nas. Tu gre za nekakšen razkroj ne le v družbi, temveč v avtorju samem, ki se hladno in frivolno igra z občutljivimi stvarmi našega življenja, kot da bi hotel »držati naravi ogledalo«, v resnici pa je sam ali zmeden ali slep, ne da bi to vedel, a kamoli da bi to čutil ali da bi ga to bolelo. Ne, življenje ga prav nič ne boli, samo pretveza in predloga mu je za neko erotomansko igračkanje, pri katerem kaže obširno vnanjo poučenost o predmetu, a nobene globlje vednosti o njem in katerega končni smisel je in ostane zmeda ter občutek gnusa.

Naši kritiki govorijo v zvezi s tem delom o intenzivni in umetniški potenci, o kritiki družbe in samokritiki. Nikakršna nesreča ni, če naša gledališča kdaj pa kdaj uprizorjajo dela, po katerih se lahko poučimo o sodobnem okusu zapadnega sveta ali vsaj dela zapadne publike, toda dolžnost kritik je, take stvari pravilno in določno soditi, pregledati njih jedro in jih pokazati v luči, kakršno po svoji vrednosti zaslužijo. Z recenzijami, s kakršnimi spremlja v zadnjem letu dela obravnavane vrste, pa ustvarja v svoji klečeplaznosti pred »modernostjo« in morda pred »kulturo zapada« samo zmedo in vzgaja slab okus, zoper kar, mislim, je treba v imenu literature in v imenu našega zdravega odnosa do življenja odločno protestirati.

Josip Vidmar